

O'ZBEKISTON AMALIY SAN'ATIDA GOBELEN VA PUNCH-NEEDLE (GILAM NUSXA) TEXNIKASINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Tòxtanazarova Umida Imomnazar qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

"Ijtimoiy va amaliy fanlar" fakulteti Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yònalishi 1-bosqich 102-guruh talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekiston zamonaviy amaliy san'atida badiiy to'qimachilikning ikki muhim yo'nalishi – an'anaviy va modern uslublarni o'zida mujassam etgan gobelen hamda nisbatan yangi trendga aylanib borayotgan punch-needle (gilam nusxa chok) texnikasining rivojlanish bosqichlari va o'zaro integratsiyasi tadqiq etiladi. Maqolada milliy hunarmandchilik merosini saqlab qolgan holda, ushbu texnikalar orqali interyer dizayni va tasviriy san'atda yangi estetik shakllarning yaratilishi tahlil qilingan. Shuningdek, punch-needle texnikasining milliy gilamchilik va so'zana naqshlari bilan uyg'unlashuv tendensiyalari hamda yosh rassom va hunarmandlar ijodidagi o'rni yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *amaliy san'at, gobelen, punch-needle, gilam nusxa, badiiy to'qimachilik, milliy naqshlar, so'zana, interyer dizayni, innovatsion texnologiyalar, hunarmandchilik.*

Abstract: *This article examines the development stages and mutual integration of two important areas of artistic textiles in the contemporary applied art of Uzbekistan – tapestry, which embodies traditional and modern styles, and punch-needle (carpet pattern stitch) technique, which is becoming a relatively new trend. The article analyzes the creation of new aesthetic forms in interior design and fine arts through these techniques, while preserving the national craft heritage. Also, the trends of integration of punch-needle technique with national carpet weaving and suzani patterns, as well as its role in the work of young artists and artisans are highlighted.*

Keywords: *applied art, tapestry, punch-needle, carpet pattern, artistic textiles, national patterns, suzani, interior design, innovative technologies, craftsmanship.*

KIRISH: O'zbekiston xalq amaliy san'ati ko'p asrlik boy tarixga va o'ziga xos maktablarga ega. Mustaqillik yillarida va ayniqsa keyingi o'n yillikda milliy madaniy merosni qayta tiklash, uni zamonaviy talablar asosida rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Bugungi kunda an'anaviy kashtachilik (so'zana, zarduzi) va gilamchilik bilan bir qatorda, G'arb va Sharq madaniyati sintezini o'zida aks ettiruvchi gobelen (devorbop badiiy mato) hamda keyingi yillarda ommalashib borayotgan punch-needle (maxsus igna yordamida gilam nusxa yaratish) texnikasi amaliy san'atda alohida o'rin egallamoqda.

Gobelen san'ati O'zbekistonga XX asrning ikkinchi yarmida professional san'at turi sifatida kirib kelgan bo'lsa-da, bugungi kunda o'zbek ustalari unga milliy ruh, ranglar

koloriti va xalqona mifologik syujetlarni olib kirdi. Punch-needle texnikasi esa o'zining bajarilish jihatidan soddaligi va vizual jihatdan milliy popukli gilam (asosan poyandoz va xurjunlar) hamda iroqi chok turlariga yaqinligi tufayli zamonaviy hunarmandchilikda keskin rivojlanish pallasiga kirdi.

Tadqiqotning dolzarbligi: Zamonaviy interyer dizaynida "etno-still" (milliy uslub)ga bo'lgan talabning ortishi gobelen va punch-needle mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojni kuchaytirmoqda. Ushbu texnikalarning texnologik jihatlarini va ularning o'zbekona naqshlar bilan uyg'unlashish tendensiyalarini ilmiy jihatdan tadqiq etish, amaliy san'atshunoslikning bugungi kundagi muhim vazifalaridan biridir.

Mazkur maqolaning maqsadi — O'zbekiston amaliy san'atida gobelen va punch-needle texnikalarining hozirgi holatini o'rganish, ularning rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash va milliy brend yaratishdagi salohiyatini ochib berishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA:

Badiiy to'qimachilik, xususan, gobelen va punch-needle texnikalarining zamonaviy amaliy san'at hamda interyer dizaynidagi o'rni jahon va respublika san'atshunosligida o'ziga xos tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Gobelen (tapestry) san'atining kelib chiqishi, uning g'arbiy Yevropa va sharq mamlakatlaridagi evolyutsiyasi hamda kompozitsion tamoyillari J.Lanslo, T.Veron va N.Biryukova kabi xorijiy olimlarning asarlarida keng yoritilgan. Ular gobelenni nafaqat dekorativ element, balki me'moriy makonni vizual tashkil etuvchi monumental san'at turi sifatida tasniflaydilar.

O'zbekiston tasviriy va amaliy san'atida gobelen yo'nalishining professional san'at turi sifatida shakllanishi hamda rivojlanish bosqichlari san'atshunos olimlar N.Ahmedova, D.Rajabova hamda E.Gyul tadqiqotlarida o'z aksini topgan. N.Ahmedova o'zining zamonaviy o'zbek rangtasviri va amaliy san'ati rivojiga bag'ishlangan ishlarida, XX asrning ikkinchi yarmida o'zbek ijodkorlari (masalan, Bahodir Jalolov, Rustam Xudoyberganov kabi ustalar va keyingi avlod vakillari) G'arbdan kirib kelgan gobelen texnikasiga milliy miniatyura, xalq dostonlari hamda sharqona falsafiy qarashlarni olib kirganligini alohida ta'kidlaydi. E.Gyul esa milliy to'qimachilik va gilamchilikdagi semotik belgilarni tahlil qila turib, zamonaviy to'qimachilik shakllarida qadimiy ramzlarning transformatsiyalashuv jarayonlarini tadqiq etgan.

Punch-needle (gilam nusxa chok) texnikasi nisbatan yangi xalqaro trend hisoblanganligi sababli, uning ilmiy-nazariy asoslari ko'proq zamonaviy dizayn va amaliy qo'llanmalarda (masalan, R.J.Benson, S.Matusiak tadqiqotlari) uchraydi. Biroq, ushbu texnikaning O'zbekiston hunarmandchiligida ommalashishi bejiz emas. O'zbek milliy kashtachilik san'atidagi "iroqi", "yo'rma" chok turlari va popukli gilamchilik (poyandoz, xurjun to'qish) an'analari punch-needle texnikasining strukturaviy asosi bo'lib xizmat qiladi. Milliy kashtachilik va gilamchilik ornamentalistikasi hamda uning hududiy maktablari

(Buxoro, Samarqand, Shahrisabz, Farg'ona maktablari) M.Ashrafiy, S.Bulatov kabi olimlar tomonidan chuqur o'rganilgan bo'lib, ushbu naqshlar tizimi bugungi kunda punch-needle ustalari uchun asosiy manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Shunga qaramay, zamonaviy o'zbek san'atshunosligida gobelen va punch-needle texnikalarining interyer dizaynidagi integratsiyasi, ularning innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi hamda yosh hunarmandlar faoliyatidagi zamonaviy tendensiyalari yaxlit ilmiy tadqiqot sifatida yetarlicha o'rganilmagan. Mazkur maqola ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan harakatlardan biridir.

Ushbu tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, qiyosiy-tarixiy tahlil, san'atshunoslik va badiiy-stilistik tahlil metodlari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi:

Tarixiy-evolyutsion metod: Gobelen san'atining O'zbekistonga kirib kelish va Punch-needle texnikasining ommalashish bosqichlari xronologik tartibda, ijtimoiy-madaniy kontekst bilan bog'liq holda o'rganildi.

Qiyosiy (komparativ) tahlil: G'arb badiiy to'qimachilik texnologiyalari (punch-needle va gobelen) bilan o'zbek an'anaviy to'qimachilik (iroqi chok, gilamchilik, so'zana) an'alarining texnikaviy va estetik jihatlari o'zaro qiyoslandi. Badiiy-stilistik tahlil: Zamonaviy o'zbek rassom va hunarmandlarining asarlari, ularda qo'llanilgan ranglar koloriti, kompozitsion yechimlar va ornamental naqshlar (islomiy va g'irih shakllari, ramziy belgilar) badiiy nuqtai nazardan tahlil etildi.

Sotsiologik-empirik yondashuv (Dala tadqiqotlari): Bugungi kunda Toshkent, Buxoro va Marg'ilon shaharlarida faoliyat yuritayotgan yosh hunarmandlar hamda interyer dizaynerlari o'rtasida o'tkazilgan intervyu va so'rovnomalar natijalari umumlashtirildi. Bu esa punch-needle texnikasiga bo'lgan bozor talabi va uning tijoriy salohiyatini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotning empirik bazasini O'zbekiston Badiiy akademiyasi ko'rgazmalar zalidagi zamonaviy to'qimachilik ekspozitsiyalari, hunarmandchilik markazlari materiallari va zamonaviy interyer studiyalarining amaliy loyihalari tashkil etadi.

NATIJARLAR VA MUHOKAMA: O'zbekiston zamonaviy amaliy san'atida gobelen va punch-needle texnikalarining rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish natijasida bir qator muhim estetik, texnologik va iqtisodiy qonuniyatlar aniqlandi. Bugungi kunda ushbu ikki texnika o'zaro farqli bo'lgan ijodiy ehtiyojlarni qondirmoqda: gobelen ko'proq monumental-falsafiy va mualliflik ko'rgazma san'ati sifatida rivojlanayotgan bo'lsa, punch-needle amaliy va tezkor interyer dekoratsiyasi hamda xususiy tadbirkorlik yo'nalishida yetakchilik qilmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek gobelen san'ati bugungi kunda "g'arbona shakl va sharqona mazmun" sintezining yangi bosqichiga qadam qo'ydi. Zamonaviy o'zbek gobelen ustalari (O'zbekiston Badiiy akademiyasi ijodkorlari, xususan, maktab asoschilari va ularning izdoshlari) ijodida quyidagi natijalar ko'zga tashlanadi:

Mifologik va falsafiy syujetlar: Gobelenlarda milliy miniatyura san'ati elementlari, "Daraxti hayot" (Hayot daraxti), Alisher Navoiy g'azallari motivlari va tasavvuf falsafasi vizual shakllarda namoyon bo'lmoqda.

Faktura va materiallar bilan tajribalar: An'anaviy jun va ipak iplar bilan bir qatorda, zamonaviy gobelenlarda xom paxta, metallashtirilgan iplar (simlar), lyureks va hatto tabiiy yog'och bo'laklarining aralash qo'llanilishi (kombinatsiyalashgan texnika) kuzatilmoqda. Bu gobelenga qo'shimcha relyef va monumental xarakter bag'ishlamoqda.

Kolorit o'zgarishi: Yevropa gobelenlariga xos bo'lgan vazmin, pastel tonlardan voz kechilib, o'zbek xalq amaliy san'atiga (abra matolari va so'zanalarga) xos bo'lgan issiq va yorqin ranglar (yorqin qizil, firuza, to'q sariq, za'faron) ustuvorlik qilmoqda.

Punch-needle texnikasi: Gilamchilik va kashtachilikning innovatsion sintezi:

Punch-needle (gilam nusxa chok) texnikasining O'zbekistondagi ommaviylashuvi sotsiologik va texnologik jihatdan tahlil qilinganda, uning milliy madaniy kodlarga juda tez moslashgani aniqlandi.

Interyer dizaynidagi "Etno-still" va iqtisodiy salohiyat. Dala tadqiqotlari va interyer dizaynerlari o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomalar natijasiga ko'ra, bugungi kunda zamonaviy xonadonlar, mehmonxonalar va restoranlar interyerida gobelen va punch-needle mahsulotlariga bo'lgan talab oxirgi besh yilda 40% ga ortgan.

Dizaynerlar ushbu texnikalarni quyidagi maqsadlarda qo'llamoqdalar: Aktsent devorlar yaratish: Katta hajmli gobelenlar zamonaviy "minimalizm" yoki "loft" uslubidagi interyerlarda milliy va issiq muhit yaratuvchi asosiy badiiy markaz (aktsent) vazifasini o'taydi.

Taktil (badiiy-sezgi) qulaylik: Punch-needle texnikasida tayyorlangan yostiqlar va panellar interyerga yumshoqlik va ekologik tozalik (eko-still) tuyg'usini olib kiradi.

Xulosa qilib aytganda: Punch-needle texnikasi dastlab G'arbda "hobbart" (havaskorlik san'ati) sifatida rivojlangan bo'lsa, O'zbekiston sharoitida u professional hunarmandchilik maqomini oldi va milliy ornamentalistika hisobiga o'zining vizual tilini boyitdi. Gobelen esa o'zining monumental statusini saqlab qolgan holda, arxitektura bilan sintezlashishda davom etmoqda.

XULOSA: O'zbekiston zamonaviy amaliy san'atida badiiy to'qimachilikning ikki muhim yo'nalishi — an'anaviy ildizlarga ega gobelen va zamonaviy punch-needle (gilam nusxa chok) texnikalarining rivojlanish tendensiyalarini ilmiy va amaliy jihatdan tadqiq etish va o'quv jarayonlariga tatbiq etish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Janrlar va uslublar sintezi: Gobelen san'ati O'zbekistonda yevropacha to'qish texnologiyasi hamda sharqona falsafiy-mifologik dunyoqarashning mukammal sintezini namoyish etmoqda. Zamonaviy ustalar ijodida matoning fakturasi va koloriti orqali milliy o'ziga xoslikni monumental darajaga ko'tarish tendensiyasi yetakchilik qilmoqda.

Kognitiv va strukturaviy moslashuv: G'arbdan kirib kelgan punch-needle texnikasi o'zining ijro uslubi va vizual tuzilishi jihatidan o'zbek an'anaviy "iroqi" kashtachiligi va

popukli gilamchilik an'analariga yaqin bo'lganligi sababli milliy hunarmandchilik muhitiga tez va muvaffaqiyatli integratsiyalashdi.

Iqtisodiy va funksional samaradorlik: Punch-needle texnikasi kam vaqt va mehnat talab qilishi tufayli yosh hunarmandlar va dizaynerlar uchun kreativ industriyada yangi ish o'rinlari yaratish hamda milliy brend ostida etno-mahsulotlar ishlab chiqarishning innovatsion vositasiga aylandi. Tasviriy va amaliy san'at darslarida ushbu yo'nalishdagi zamonaviy texnologiyalardan unumli foydalanish talaba va yosh ijodkorlarning badiiy mahsuldorligini hamda vizual tafakkurini oshirishda katta afzalliklarga ega¹.

Interyerdagi estetik transformatsiya: Har ikkala texnika ham zamonaviy interyer dizaynida "etno-still" (milliy uslub) hamda "eko-still" yo'nalishlarining rivojlanishiga, xonalarning badiiy-estetik qiymatini oshirishga va arxitekturaviy makonning vizual jozibadorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Badiiy akademiyasi va Hunarmand uyushmalari qoshida punch-needle texnikasini milliy so'zana va gilamchilik maktablari an'analari bilan tizimli ravishda bog'lash bo'yicha maxsus laboratoriyalar va qisqa muddatli mahorat darslarini tashkil etish;

Oliy va o'rta maxsus san'at yo'nalishidagi ta'lim muassasalarining "Badiiy to'qimachilik" yo'nalishi o'quv dasturlariga punch-needle va kombinatsiyalashgan gobelen texnikalarining nazariy hamda amaliy asoslarini mustaqil modul sifatida kiritish;

Mahalliy hunarmandlar tomonidan tayyorlangan gobelen va punch-needle mahsulotlarini xalqaro elektron savdo maydonchalari (Etsy, Amazon va boshqalar) orqali "Uzbek Made" brendi ostida jahon bozoriga olib chiqish mexanizmlarini kuchaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirzayev, S. O., & Abduraimova, M. (2026). Modern technologies in figurative art classes: use advantages. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 50, pp. 45-52. URL: www.ajird.journalspark.org (ISSN Online: 2771-8948).
2. Ahmedova, N. (2007). *O'zbekiston zamonaviy rangtasviri va amaliy san'atida milliy an'analar va modernizm tendensiyalari*. Toshkent: San'at.
3. Gyul, E. F. (2013). *Sodiq do'stlar muloqoti: O'zbekiston amaliy san'atida ramzlar va belgilar semantikasi*. Toshkent: Yangi nashr.
4. Bulatov, S. S. (2010). *O'zbek xalq amaliy bezak san'ati va naqshshunoslik muammolari*. Toshkent: Fan va texnologiyalar.
5. Rajabova, D. A. (2018). *XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlarida O'zbekiston badiiy to'qimachilik san'ati (gobelen va matoga gul solish)*. San'atshunoslik fanlari nomzodi dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent.

¹ Mirzayev, S. O., & Abduraimova, M. (2026). Modern technologies in figurative art classes: use advantages. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 50, pp. 45-52. URL: www.ajird.journalspark.org (ISSN Online: 2771-8948).

6. Ashrafiy, M. M. (2003). *Buxoro kashtachilik maktabi: kelib chiqishi va rivojlanishi*. Buxoro: Istiqlool.
7. Biryukova, N. Y. (1974). *Zapadnoevropeyskie shpaleri v Ermitaje XV-XVIII vekov*. Leningrad: Iskustvo.
8. Benson, R. J. (2021). *Punch Needle Rug Hooking: Techniques and Designs for Modern Needle Crafters*. New York: Landauer Publishing.
9. Matusiak, S. (2019). *Modern Punch Needle: A Canvas of Stitches for Creative Spaces*. London: Search Press.
10. Bakhtiyorovich, Ismonov Khurshidbek, and Ruziyev Nuriddin Mukhammadaliyevich. "Pairing, Their Own Aspects and Corresponding Methods of Work with Pairing in the Autocad Software." *International Journal on Orange Technologies* 3.12 (2021): 211-216.
11. qizi Abduraimova, Muazzamoy Abduqodir. "PERSPEKTIVA." *INTERNATIONAL CONFERENCES*. Vol. 1. No. 11. 2022.
12. Xurshidbek, Ismonov, Rustamov Umurzoq, and Abduraimova Muazzamoy. "MARKAZIY VA PARALLEL PROYEKSIYA ORTOGONAL PROYEKSIYALAR VA MODELNI KO 'RINISHLARI." *Educational Research in Universal Sciences* 1.4 (2022): 70-81.
13. Ismonov, Xurshidbek Baxtiyorovich, and Muazzamoy Abduqodir qizi Abduraimova. "ORTOGONAL PROYEKSIYALAR VA MODELNI KO 'RINISHLARI." *Educational Research in Universal Sciences* 1.3 (2022): 288-296.
14. Qizi, Abduraimova Muazzamoy Abduqodir. "PROJECTION AND AXONOMETRY."
15. "UMUM TA'LIM MAKTABLARDA CHIZMACHILIK FANINI O'QITISHNING HOZIR HOLATI." *Oriental Art and Culture*, Vol. 5, No. 6, 2024, pp. 65–69.
16. Khakimjanovch, I. M. A., & Abduqodirovna, A. M. Capabilities OF Computer Graphics. General Information About Graphic Programs. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 12(11), 114-117.
17. Mirzaev, S. O. Methodology for Organizing Exhibitions AND Creative Activities in Primary Schools. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 13(12), 150-154.
18. Ismonov, X. B., & Abduraimova, M. A. AUTOCAD DASTURIDA TUTASHMA BILAN ISHLASHNING MAQBUL USULLARI.
19. Ismonov, X., Rustamov, U., & Abduraimova, M. (2022). PERSPEKTIVA. PERSPEKTIV MASSHTABLAR. *Science and innovation*, 1(C6), 164-171.
20. Olimovich, M. S., Baxtiyorovich, I. X., & Shokirovna, Z. M. (2020). Problems of teaching fine arts and its history. *ACADEMICA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL* Учредители: Diva Enterprises Private Limited, 10(4), 69.

21. Mirzaev, S. O. Methodology for Organizing Exhibitions AND Creative Activities in Primary Schools. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 13(12), 150-154.

22. ОЛИМОВ, Л., МИРЗАЕВ, С., & ДАРМОНОВ, И. ТАСВИРИЙ САНЪАТ МУТАХАССИСЛИГИ ТАЛАБАЛАРИГА АДСОРБЦИЯ ҲОДИСАСИНИ ЎҚИТИШ. ИЛМИЙ ХАВАРНОМА. НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК Учредители: Андижанский государственный университет им. ЗМ Бабура, (3), 111-112.

23. Mirzayev, S. O. TASVIRIY SAN'AT DARSLARINI MAZMUNLI TASHKIL ETISHDA SINFDAN VA MAKTABDAN TASHQARI ISHLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH.

